

Anketa kandidátů na ředitele/ředitelku ÚSTR

V souvislosti s výběrovým řízením na ředitele/ředitelku Ústavu pro studium totalitních režimů a obecně budoucností ÚSTR rozhodla redakční rada revue *Pamět a dějiny* uspořádat mezi kandidáty na tento post anketu, která by čtenářům přiblížila jejich vize a plány. Všem byly položeny následující otázky:

1) Jaké vidíte hlavní důvody existence Ústavu pro studium totalitních režimů?

2) Jaký zahraniční model instituce „národní paměti“ považujete pro ÚSTR za nejinspirativnější?

3) Jaké priority v oblasti historického výzkumu, dokumentace a vzdělávání budete v případě zvolení do čela ÚSTR prosazovat?

MURIEL BLAIVE, Ph.D.

1) ÚSTR má podle mě za úkol vybavit občany České republiky teoreticky a metodologicky k tomu, aby byli schopni si kolektivně osvojit vlastní komunistické dějiny. Česká společnost se musí nejen vyrovnávat s minulou represí a násilím, ale i konfrontovat s minulou konformitou, spoluprací s komunistickým režimem a jeho podporou.

2) Určitě německý BStU. Ukázal cestu, jak přísně eticky zacházet s archivem. V Německu panovala od samého počátku silná politická vůle archiv nezneužívat, naopak všechny politické strany při důležitých rozhodnutích ohledně politiky paměti vždy spolupracovaly. Co se týče výzkumu, těžili v BStU z bohatých zkušeností v oblasti sociálních dějin a dějin každodennosti nacismu a také z rozvoje orální historie v 80. letech – ovšem hlavně na Západě. Než se začali věnovat dějinám jejich druhého velkého autoritářského režimu, byli metodologicky dobře připraveni. Exemplární německé vyrovnávání se s komunismem je současně dáno finančními prostředky (určenými jednak na zachování archivu, jednak na odškodnění obětí), o jakých Česká republika může jen snít. Takže situace je odlišná, ale určitě jde o zajímavý model.

3) Mojí prioritou je připravit metodologický rámec, v němž mohou v české společnosti probíhat debaty o nedávné minulosti. Nejde o vnucování další „historické pravdy“, ale o zahájení kolektivní reflexe na zdravém základě. ÚSTR musí prosadit pluralitu historických výkladů, aby se v nich mohli Češi poznat a osvojit si je.

Mgr. ZDENĚK HAZDRA, Ph.D.

1) Naše země potřebuje instituci, která dovede narušit obecnou lhostejnost vůči soudobým dějinám a která se nebojí otevírat problémové otázky nedávné minulosti. Umět se vyrovnat s minulostí je klíčový předpoklad pro každou společnost, která se chce pokládat za vyspělou, a u nás je nej-

vyšší čas, abychom se tomu začali pořádně věnovat. Je to stejně významné jako rozvíjet základní občanské ctnosti.

2) Nemůžu jmenovat jen jeden vzor, protože každá z těchto institucí vznikla na odlišném základě. Třeba záběr polského IPN je mnohem širší a zahrnuje například i vyšetřovací pravomoci, což by v českých podmínkách nebylo šťastné řešení. Německý BStU zase uplatňuje striktnější pravidla v přístupu k archiváliím. Nicméně když zůstaneme u polského partnera, je jistě inspirativní množství a kvalita produkováných publikací. To je ovšem podmíněno vysokou podporou ze strany státu. Taková instituce pak může mít mnohem víc odborných zaměstnanců, a tedy i výstupů, a navíc může mít pracoviště v jednotlivých regionech. Německý model je pro změnu vrcholnou ukázkou toho, jak může vypadat společenský konsenzus pro existenci takového ústavu.

3) Ústav by měl hrát roli renomovaného vědeckého pracoviště s velkým přesahem a s přímým zacílením do společnosti. To znamená, že se neomezuje jen na vědecký výzkum, nýbrž poznatky z něj ihned využívá ve vzdělávacích a osvětových aktivitách, a ty pro něj neznamenají okrajovou, ale zásadní činnost. K tomu patří i projekty z oblasti orální historie, zaměřené na uchování paměti. A samozřejmě je potřeba zpracovávat témata klíčová pro dějiny 20. století. Nesmíme se také bát přesahu do každodenní roviny. S tím je spojen značný důraz na udržování regionální paměti a spolupráce nejen s celostátními institucemi, ale i s partnery na místní úrovni (samospráva, muzea, občanská sdružení apod.).

PhDr. VIKTOR MECA, Ph.D.

1) Ústav pro studium totalitních režimů je pro mě součástí ochrany demokracie, lidských práv a svobod. Do jeho náplně patří i tvorba encyklopedie obětí totalit a bojovníků proti nim coby výstrahy před totalitními systémy, které již nesmí nikdy zvítězit. Činnost této instituce totiž rozhodně nemá končit v rovině výzkumné, ale zákon předjímá i roli edukační a osvětovou.

2) Nedomnívám se, že posláním institucí posuzujících nedávnou historii je pouze „národní paměť“. Měl by v nich být obsažen také lidský rozměr a varování před zlem totality. Nejlepší paměť pro budoucí generace najdeme nepochybně v izraelském centru Jad Vašem, které obsahuje největší sbírku výpovědí obětí holocaustu a které proto považují za vzor pro český projekt Paměť národa. Jiné instituce, jako je polský IPN, zdůrazňují národní hrdost, která se v českém prostředí bohužel vytrácí. Německý BStU nám zase ukazuje, kam má směřovat výzkum týkající se bezpečnostních složek. Obě posledně zmiňované instituce se navíc snaží do výzkumu dostat i regionální specifika.

3) Obecným trendem nejen v historických vědách je snaha o komplexní, syntetizující pohled na dané jevy, tedy zasazování historie do širšího společenského, politického

a mezinárodního kontextu. To nutně zahrnuje internacionální a interdisciplinární rozměr a neobejde se bez zpřístupnění maxima archiválií všem badatelům, potažmo celé veřejnosti. Chceme-li výstupy bádání o totalitě dostat k mladým lidem, je třeba volit komunikaci, které rozumějí, tedy založenou na moderních technologiích a interaktivitě. Zájem o studium novodobé historie je však přímo úměrný nadšení učitelů, které musí Ústav všemožně podporovat, a to nejen metodickými materiály.

ADRIAN PORTMANN, Ph.D.

1) Ústav má dva hlavní úkoly - zajištění trvalého mementa a prevenci. Měl by udržovat povědomí o statečných postojích a činech osob, které se nesmířily s existencí nacistické a komunistické diktatury. To je velmi důležitý morální závazek. S ním přímo souvisí zkoumání a připomínání porušování občanských a lidských práv, včetně rozmanitých podob perzekuce, která si vyžádala mnoho obětí. Vedle uchovávání paměti stojí ÚSTR před druhým hlavním úkolem, který spočívá v prevenci. Ústav se zabývá nedávnou minulostí, ale svou činností se bytostně dotýká naší současnosti a také budoucnosti a spoluvytváří je. Jen pokud důkladně porozumíme tomu, jak bylo možné, že se nedemokratické režimy etablovaly a udržovaly, můžeme lépe zajistit stabilní demokratický systém a svobodu.

2) Nejzkušenější jsou nesporně němečtí a polští partneři. Inspiraci lze však najít také v dalších zemích, i mimo Evropu. Ve své koncepci rozvoje ÚSTR zmiňují různé inovativní formy činnosti řady podobných zahraničních institucí. Priority Ústavu vidím v profesionalizaci výzkumných a dokumentačních projektů a v jeho otevření se společnosti. Pro větší otevřenost navrhuji vypsát grantovou soutěž pro vnější badatele, aby mohli za pomoci Ústavu realizovat zajímavé projekty. Pokud jde o širší veřejnost, vidím velké možnosti v posílení místní paměti a větší aktivitě v regionech.

3) V oblasti výzkumu je třeba věnovat pozornost otázce „Jak to bylo možné?“. Zkoumány musí být i jemnější formy perzekuce a disciplinace občanů, jejichž význam byl v některých historických etapách zásadní. Dokumentační projekty by se měly více soustředit na důstojné zmapování obětí obou diktatur, neboť dosavadní výsledky jsou, ve srovnání s některými zahraničními institucemi, ne-

dostatečné. Vzdělávací činnost by se měla zaměřit jak na školy, tak i na vzdělávání občanů. V systematické popularizační práci pro širokou veřejnost pak spatřuji vůbec největší prioritu svého působení.

Mgr. et Bc. KAREL SVĚTNIČKA

1) Jen bych opisoval – preambule zákona č. 181/2007 Sb. vystihuje dokonale důvody, proč je ÚSTR nutný. Problémy ve všech sférách života ukazují, že máme stále daleko do jejího naplnění. Nejde jen o naši společnost, ale i o všechny ostatní státy, které měly nebo stále ještě mají nějaký typ totality, jak přímo o totalitu samotnou, tak i o jevy, které ji provázejí primárně či sekundárně. V současnosti například vidíme opakování podobných postupů, jaké jsme poznali v roce 1968 u nás. Zločinné agresivní praktiky někdejšího sovětského totalitního impéria nyní opakuje Rusko proti Ukrajině. Přitom oba státy jsou nyní vnímány jako demokratické.

2) Při několika studijních pobytech na Jagellonské univerzitě v Krakově jsem poznal systémový model IPN, který má své regionální pobočky ve všech vojvodstvích. Bádání je tak plošně rozloženo po celém území všech vojvodství – každé pracoviště pro svůj region. Využívá se znalost místních reálií včetně praktičtějšího studia místních zdrojů bez centrálního zasahování a nutnosti, aby badatelé museli z ústředí vyjždět do terénu nebo aby bylo nutné převážet badatelské materiály. Snižuje to náklady a badatelé neztrácejí čas dlouhým cestováním. IPN má také bohaté prezentace o veškeré problematice totality včetně rozlišení, co je komu určeno – jestli žákům a studentům jednotlivých stupňů vzdělávání nebo jejich učitelům.

3) Zákon vymezuje období zkoumání. Mělo by být rovnoměrné v celém zákonem vymezeném období. Bádání se zatím bohužel poněkud vyhýbalo 80. letům, hlavně jejich druhé polovině, kdy došlo k přechodu od totality k demokracii. Bylo by to velice přínosné k pochopení následných společensko-ekonomických procesů, dění v justici a bezpečnostních složkách včetně dosud opomíjených celníků či hasičů. Také se přehlížela dokumentace toků peněz. Mnohé doklady o udavačích byly zničeny, ale zatím se ještě dochovaly účty o platbách za jejich činnost. Bylo by dobré převzít polské zkušenosti – krajská pracoviště a systém vzdělávání.

Mýty a skutečnosti

Hledání pravdy o činnosti protikomunistické odbojové organizace Praha – Žatec a kauza Jiří Voves

Činnost odbojové organizace Praha – Žatec, jejímž hlavním cílem bylo uskutecnit v prvních měsících roku 1949 ozbrojený protikomunistický převrat, vzbuzuje dodnes nejednoznačné reak-

ce. Akce byla prozrazena, Státní bezpečnost (StB) a vojenská kontrarozvědka (OBZ) pozatýkaly v několika vlnách přes tři stovky československých občanů, přičemž pět z nich skončilo na

pankráckém popravisti. Zárok proti odbojářům v březnu 1949 se neobešel bez mrtvých ani na straně komunistické Bezpečnosti: na hranicích byli prchajícími členy tohoto podzemí zastře-

leni dva příslušníci SNB, kteří se je neúspěšně pokoušeli zadržet.¹

Na skutečných aktivitách organizace Praha – Žatec ulpívá balast mýtů, nepřesností i zjevných omylů. Bohužel mnohé z nich jsou i nedávné provenience a nepřinášejí jen deformovaný pohled na toto protikomunistické podzemí, ale vyplývají z nich i zcela konkrétní obvinění některých účastníků z provokace ve prospěch tehdejších čs. zpravodajských služeb.

V poslední době téma v několika studiích pojednal historik Ivo Pejčoch. V mnohém jsou jeho práce průkopnické. Jako jeden z prvních pracoval s původními archivními prameny, kterých postupně nashromáždil úctyhodné množství. Nicméně přes tyto zjevné klady je celkové vyznění jeho studií problematické. Těžko překonatelným nedostatkem je kupříkladu nereflektování toho nejdůležitějšího, co se z archivních pramenů té doby dochovalo, totiž přísně tajných operativních materiálů z provenience StB a OBZ. Ve svých textech nejprve tvrdí, že se vůbec nedochovaly,² později konstatuje, že jsou jen neúplné, přičemž s nimi zjevně nijak nepracuje.³ Tyto operativní materiály však ve skutečnosti nejenže existují, ale navíc v nadstandardním množství, přičemž právě ony odhalují skutečné pozadí celého případu. I kdybychom se zaměřili pouze na hlavní vyšetřovací spis ke skupině Jevavý a spol., jedná se o šestnáct svazků a dvě obálky, které obsahují více než 1800 stran archiválií (!).

Podobně zavádějící jsou i další autorem uváděné skutečnosti, např. upozornění na údajnou absenci výsledných protokolů zatčených z doby krátce po jejich zadržení: *K dalším momentům vzbuzujícím pochybnosti patří data prvních výsledků zadržených. Pokud by vyšetřovatelé měli dojem, že vojenský puč skutečně hrozí, nepochybně by se snažili okamžitě a jakýmkoliv prostředky ze zatčených vynutit jeho plán, jména účastníků i další podrobnosti. První výsledkové protokoly části zadržených jsou přitom datovány až několik dnů po zatčení.*⁴ Při zevrubnějším studiu archivní materie a i ze svědectví pamětníků zjistíme naprostý opak, tedy nejen usilovnou snahu vyšetřovatelů opatřit si všechny potřebné informace o právě „realizované“ ilegality, včetně následných konkrétních opatření proti odbojářům, ale právě i ucelený soubor zachovaných výsledkových protokolů zpravodajského rázu, které byly se zadrženými sepsány ihned po jejich zatčení (!).⁵

Výše popsané a mnohé další nepřesnosti či přímo omyly nemohly při Pejčochově hodnocení organizace Praha – Žatec nevychýlit misky vah ve prospěch údajné konstrukce a provokace ze strany československých zpravodajských služeb. V jedné ze svých posledních prací na dané téma vyslovuje I. Pejčoch dokonce podezření, zda nebyl oním provokatérem popravený člen skupiny Miloslav Jevavý.⁶

Historik Jiří Plachý publikoval v roce 2013 na stránkách *Paměti a dějin* studii

pod názvem *Praha – Žatec a StB?*, v níž dochází v podstatě k témuž s tím rozdílem, že za pravděpodobného hlavního provokatéra označuje jiného člena tehdejší ilegality, bývalého vojáka ze Západu a posléze restaurátéra Jiřího Vovsa. Ten zemřel jako komunistický vězeň v roce 1959. Ani Jiří Plachý přitom nepředkládá nějakou hlubší analýzu problematiky na základě široké škály pramenů, svá závažná tvrzení opírá především o domněnky a spekulace, které ovšem při konfrontaci s prameny neobstojí.

Vzhledem k přetrvávajícím mýtům ohledně protikomunistické organizace Praha – Žatec, které se bohužel dotýkají i pověsti dnes již nežijících aktérů, jsem zpracoval novou studii, která navazuje na mé předešlé práce o Miloslavu Jevavém a organizaci Praha – Žatec.⁸ Jelikož však text překračoval daný rozsah, byl uveřejněn v sesterském periodiku Ústavu pro studium totalitních režimů, v časopise *Securitas Imperii*. Vyšel zde v březnu 2014 pod názvem *Protikomunistická odbojová organizace Praha – Žatec: Spekulace, fakta a role Jiřího Vovsa*.⁹ Obsahuje zcela nové důkazy toho, že činnost protikomunistické organizace Praha – Žatec nebyla provokována či dodatečně zkonstruována, včetně unikátního svědectví přímého účastníka tehdejšího dění Josefa Vovsa, kterému se podařilo v březnu 1949 uniknout zatčení a dostat se na Západ, kde žije dosud.

Petr Mallota

- MALLOTA, Petr: Protikomunistická odbojová organizace Praha – Žatec. Konstrukce, provokace, či skutečnost? In: kol. autorů: *Solitér. Pocta historikovi Václavu Veberovi*. ÚSTR, Praha 2012, s. 79.
- PEJČOCH, Ivo: *Vojenské osoby popravené v období politických procesů v Československu v letech 1948–1955*. Ministerstvo obrany ČR – PIC MO, Praha 2009, s. 32.
- PEJČOCH, Ivo: „Akce Praha – Žatec“. Údajný pokus o vojenský protikomunistický puč. *Historie a vojenství*, 2010, roč. 59, č. 2, s. 41.
- Tamtéž, s. 51.
- Srovnej MALLOTA, Petr: *Protikomunistická odbojová organizace Praha – Žatec. Konstrukce, provokace, či skutečnost?*, s. 78, 94 (poznámka č. 6).
- PEJČOCH, Ivo: *Vojáci na popravišti. Vojenské osoby popravené z politických důvodů v letech 1949–1966 a z kriminálních příčin v letech 1951–1985*. Svět křídél, Cheb 2011, s. 132.
- PLACHÝ, Jiří: *Praha – Žatec a StB? Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 1, s. 47–55.
- MALLOTA, Petr: *Voják druhého a třetího odboje Miloslav Jevavý. Paměť a dějiny*, 2011, roč. 5, č. 4, s. 108–124 a TÝŽ: *Protikomunistická odbojová organizace Praha – Žatec. Konstrukce, provokace, či skutečnost?*, s. 75–102.
- MALLOTA, Petr: *Protikomunistická odbojová organizace Praha – Žatec. Spekulace, fakta a role Jiřího Vovsa. Securitas Imperii*, 2014, č. 24, s. 233–267.